

Andrzej Kubka: *Modele demokracji w Skandynawii* Kraków: Wydawnictwo Libron, 2016, ss. 162

Robert Radek*

Współcześnie obserwowane na świecie silne zawirowania w polityce międzynarodowej i krajowej skłaniają badaczy z różnych dziedzin nauki do poszukiwania odpowiedzi na pytanie: Jaka jest kondycja państwa, a szczególnie, z jakim modelem demokracji zaczynamy mieć obecnie do czynienia? Po upadku ideologii XX-wiecznych bardzo silne nadzieje wiązano z demokracją i wieszczono jej świetlaną przyszłość¹, zwłaszcza w modelu tzw. demokracji liberalnej. Zaczęto z tym pojęciem utożsamiać większość państw, zapominając, że nie są to jednak terminy synonimiczne, nawet uwzględniając panujący powszechnie entuzjazm, co do przyszłości tego reżimu na świecie. Swoiste „zapominanie” o państwie było tak naprawdę pewnym mniej lub bardziej świadomym zaadaptowaniem idei, że oto demokracja jest pojęciem pierwszym i podstawowym w dyskursie politycznym, że nie jest li tylko samą formą sprawowania władzy, lecz również projektem porządku zbiorowego, pewnym kompletnym a zarazem swoistym modelem życia społeczno-politycznego. I choć słowo „demokracja” do dzisiaj jest w powszechnym użyciu, to jednak stawianych jest coraz więcej pytań o jej przyszłość, formę i wreszcie kierunek nieuchronnie nadchodzących zmian.

W ten dyskurs doskonale wpisuje się książka Andrzeja Kubki zatytułowana *Modele demokracji w Skandynawii*, która ukazała się na rynku wydawniczym w 2016 roku nakładem wydawnictwa Libron. Jest to niewątpliwie publikacja

* Zakład Systemów Politycznych Państw Wysoko Rozwiniętych Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (robert.radek@us.edu.pl)

¹ Jako przykład można podać opracowania m.in. Francisa Fukuyamy, w których badacz ten głosił, że ludzkość maszeruje w stronę nieuniknionego „końca historii” rozumianej jako ścieranie się różnych wizji świata. Zob. F. FUKUYAMA: *Koniec historii*. Przeł. T. BIEROŃ, M. WICHROWSKI. Kraków 2009.

godna polecenia wszystkim osobom, które interesują się problematyką funkcjonowania współczesnej Skandynawii, a szerzej mechanizmami demokratyzującymi społeczeństwa tego regionu (Szwecji, Norwegii i Danii). Bez cienia wątpliwości można stwierdzić, że monografia ta stanowi cenne źródło wiedzy nie tylko dla studentów takich kierunków, jak politologia, stosunki międzynarodowe czy skandynawistyka, ale również badaczy teoretyków i praktyków analizujących demokratyczne mechanizmy sprawowania władzy we współczesnych państwach. W polskiej literaturze politologicznej nadal można odczuć niedosyt opracowań poświęconych Skandynawii, nawet mimo że wielu zacnych badaczy takich, jak Joachim Osieński, Ryszard M. Czarny, Marian Grzybowski, Wojciech Nowiak, Stanisław Sagan, publikuje interesujące opracowania dotyczące różnych aspektów funkcjonowania państw tego regionu. W związku z tym należy z nieukrywaną satysfakcją odnotować ukazanie się książki Andrzeja Kubki, która nie tylko dobrze wpisuje się w debatę o współczesnej Skandynawii, ale również dotyka fundamentalnych pytań o istotę i przyszłość demokracji.

Jak podkreśla Autor monografii, celem podejmowanych przez niego analiz jest wyjaśnienie treści ideałów demokracji, które wytyczyły kierunki działania politycznego w państwach skandynawskich – Szwecji, Norwegii i Danii – od początku kształtowania się nowoczesnych, demokratycznych systemów politycznych pod koniec XIX wieku aż po współczesność. Zasadniczym zaś zamiarem badawczym stało się odkrycie systemowej specyfiki demokracji skandynawskich poprzez analizowanie dwóch płaszczyzn: normatywnej i empirycznej. W płaszczyźnie normatywnej kluczowe kwestie podnoszone w pracy odnoszą się do postulowanych form demokracji, w płaszczyźnie empirycznej zaś Autor koncentruje się na demokratycznych mechanizmach wprowadzonych już do praktyki politycznej lub też jedynie proponowanych. Warto podkreślić, że poszukiwanie odpowiedzi na wiele pytań o współczesne rozumienie ideałów i wartości demokracji w państwach skandynawskich nie jest zadaniem łatwym, gdyż wymaga zrozumienia specyfiki regionu. Skandynawia może być traktowana bowiem jako region wyizolowany o pewnych cechach homogeniczności, które wpływają na dość odrębne, w stosunku do całej tzw. cywilizacji zachodu, pojmowanie reguł życia zbiorowego. Nie dziwią zatem pytania: Jakie współczesne koncepcje i modele demokracji budzą szczególne zainteresowanie w państwach skandynawskich? Które z nich są przyjmowane i adaptowane na ich gruncie? Jakie nowe i oryginalne konstrukcje aksjologiczne odnoszące się do demokracji tworzy się i dyskutuje w tych państwach? Jakie konstrukcje prawne i instytucjonalne uznaje się tam za gwarancję realizacji ideałów demokratycznych i jak one funkcjonują w praktyce? Jaki wreszcie kierunek zmian jest obserwowany?

Andrzej Kubka należy grona badaczy zajmujących się zagadnieniami systemów politycznych i partyjnych współczesnej Skandynawii. W tym obszarze jest autorem dwóch monografii: *Podziały socjopolityczne w Norwegii w latach*

1973–1997 (Gdańsk 2004) oraz *Partie polityczne i systemy partyjne Szwecji, Norwegii i Danii na przełomie XX i XXI wieku*, (Gdańsk 2009). Jego dotychczasowy dorobek obejmujący oprócz wskazanych monografii także prace zbiorowe oraz artykuły w różnych periodykach krajowych i zagranicznych dobitnie świadczy, iż jest on niekwestionowanym autorytetem w dziedzinie, którą się zajmuje. Posiadane szerokie doświadczenie badawcze Autora gwarantuje wysoki poziom merytoryczny opracowania i klarowność analizy. Również w prezentowanej książce Czytelnik odnajdzie opisane walory i z pewnością różne zawile do tej pory zagadnienia funkcjonowania demokracji w Skandynawii zostaną uporządkowane i dzięki temu bardziej czytelne i jasne.

W tym miejscu trzeba podkreślić, iż gruntowne i rzetelne przeanalizowanie modeli demokracji w państwach skandynawskich jest zadaniem dość skomplikowanym, gdyż wymaga – powtórzmy – poznania i zrozumienia specyfiki regionu. Niewątpliwie sporym ułatwieniem dla badacza, który pragnie tę swoistość uchwycić, jest znajomość języka opisywanego państwa. Tym bardziej należy docenić kompetencje Andrzeja Kubki w tej materii i wykorzystywanie przez niego nie tylko opracowań anglojęzycznych, ale może przede wszystkim tekstów źródłowych, pisanych w językach skandynawskich przez rodzimych autorów. Atut ten wraz z dobrymi umiejętnościami analityczno-syntetyzującymi Autora monografii pozwoliły wychwycić najistotniejsze kwestie będące przedmiotem badania. Język zastosowany w książce jest precyzyjny i fachowy, a Czytelnik, pomimo faktu, że mierzy się z materiałem teoretycznym, nie ma wrażenia oderwania od rzeczywistości.

Struktura analizowanej pracy jest przejrzysta. Książka została podzielona na pięć rozdziałów. W pierwszym z nich zatytułowanym *Demokracja w państwach skandynawskich jako problem teorii i praktyki* Andrzej Kubka dokonał przeglądu teoretycznych stanowisk badaczy skandynawskich wobec problemów demokracji. W głównej mierze zanalizował charakter i rolę państwa w tworzeniu zorganizowanego życia społecznego. Lektura zwłaszcza pierwszego podrozdziału jest niezwykle wartościowa, gdyż stanowi dobrą podstawę do dalszych analiz i bez niej nie dałoby się dokładnie opisać skandynawskiej specyfiki w kolejnych częściach książki. Głównym źródłem, na którym Autor oparł swój wywód, jest stanowisko teoretyczne zaprezentowane przez szwedzkiego badacza Lennarta Lundquista. Do stanowiska tego przychylają się także inni wymienieni w rozdziale badacze, tacy jak między innymi Mikael Gilljam, Jan Teorell czy Jörgen Hermansson. Lundquist lansuje model „demokracji obywatelskiej”, w której nie ma miejsca na dominację elit w relacjach z obywatelami, dlatego tak często badacze z tego kręgu cywilizacyjnego wyrażają sprzeciw wobec modeli demokracji opierających się na propozycjach Josepha Schumpetera. Zdaniem tych badaczy, nie można zaakceptować koncepcji, że demokracja to wyłącznie metoda wyłaniania i legitymizacji elit politycznych i wyboru przywódców politycznych. Należy zatem nieustannie stawiać pytanie o rzeczywiste treści mechanizmów

oraz konstrukcji demokratycznych i omijać pułapki ograniczenia analizy jedynie do rozpatrywania procesów zachodzących w modelu demokratycznym. Zdaniem zarówno Lundquista, jak i innych badaczy dążenia elitystyczne we współczesnych państwach są poważną przeszkodą w urzeczywistnieniu demokracji, dlatego powinno się koncentrować uwagę na poziomie wartości.

W obecnej sytuacji globalnej występują dwa podstawowe systemy wartości: pierwszy nieodłącznie związany z mechanizmami wolnego rynku (neoliberalny), drugi – z demokracją polityczną. Centralnym problemem demokracji staje się dziś relacja między neoliberalizmem a demokracją polityczną. W ramach tego sporu z kolei na plan pierwszy wysuwa się – zdaniem Lundquista – równość jako naczelna wartość demokracji (s. 26). W dalszych częściach pierwszego rozdziału uważny Czytelnik spotka wiele cennych uwag pozwalających zrozumieć, jak w praktyce politycznej współczesnej Skandynawii i nie tylko wygląda proces narastania rozbieżności między normami demokracji a polityczną rzeczywistością. Autor słusznie wskazuje, że podstawowymi problemami współczesnych społeczeństw jest brak obywatelskiego zaangażowania i rozpowszechniona apatia w odniesieniu do polityki na arenie krajowej. W życiu społecznym narasta konsumpcjonizm i częsta staje się ucieczka w sferę życia prywatnego, co następuje kosztem społecznego zaangażowania się jednostek. Należy zgodzić się z prezentowaną w rozdziale tezą, iż twórcy oddziałującego na idee zarówno polityczne, jak i gospodarcze neoliberalizmu podważali zasadność państwowego kierowania gospodarką, istnienia rozbudowanego sektora publicznego i wysokich obciążeń podatkowych, a zarazem wiązali te propozycje z konserwatywnymi poglądami na temat równości płci, wolności wyznania, tolerancji na płaszczyźnie etnicznej. Wydaje się, że niezwykle trafne w tym kontekście jest zdiagnozowanie fundamentalnych problemów utrudniających wprowadzanie demokracji obywatelskiej, jakie pojawiły się na początku XXI wieku w Skandynawii, a mianowicie: „ekonomizm” (wprost kojarzony z neoliberalizmem), „elityzm”, „rola administracji” i „język demokracji”. Spośród wymienionych największe znaczenie przypisuje się „ekonomizmowi”, w którym podważano sens racjonalnego działania społecznego i politycznego oraz wprowadzania przynajmniej „minimalnego porządku społecznego”. To właśnie pod wpływem myśli neoliberalnej („ekonomizm”) następowała reinterpretacja tradycyjnego pojęcia demokracji i stopniowe przenoszenie nowego znaczenia do sfery praktyki politycznej. Wartości kojarzone z uczestnictwem w polityce marginalizowano, efektywność zaś i skuteczność działania gloryfikowano. Paradoksalnie, jak pisał Lennart Lundquist, „Demokracja przestaje być łączona z wywieraniem wpływu na władzę i kontrolą władzy przez obywateli, jest bardziej wiązana z możliwością prowadzenia skutecznej polityki. Skuteczność polityki może być wręcz ułatwiana przez ograniczanie uczestnictwa obywateli” (s. 45).

W rozdziale drugim zatytułowanym *Strukturalne podstawy demokracji skandynawskich* Autor poświęca najwięcej uwagi specyfice struktury społecz-

nej i ciągłości jej zmiany. Lektura tego fragmentu książki wskazuje z jednej strony na ogromne doświadczenie i rozbudowany warsztat badawczy Autora, który w sposób swobodny porusza się po różnych zawiłych zagadnieniach związanych z historią Szwecji, Danii i Norwegii, natomiast z drugiej strony pokazuje umiejętność analitycznego myślenia i selekcji danych. Andrzej Kubka słusznie przywołując różne przykłady, zauważa, że struktura społeczna, organizacja polityczna i idee polityczne były w trzech badanych państwach, mimo wielu podobieństw, różne i że to zróżnicowanie nie zawsze jest dostrzegane i doceniane (s. 53). Ta niepozorna uwaga ma jednak głęboki sens, ponieważ często drobne szczegóły i tzw. *differentia specifica* determinują funkcjonowanie współczesnych instytucji politycznych.

W następnym rozdziale poświęconym *Socjaldemokratycznym ideałom demokracji* Andrzej Kubka w syntetyczny, a jednocześnie bardzo czytelny sposób opisuje wpływ skandynawskiego ruchu socjaldemokratycznego na formowanie się i przekształcania demokracji w regionie. Za niezwykle trafny należy uznać przyjęty sposób omawiania tego zagadnienia, w którym to sposobie wyraźnie można dostrzec logikę i porządek, dzięki czemu Autor uniknął wrażenia przypaddingowości i bałaganu. Omówienie wprowadzenia mechanizmów demokracji w trzech sferach i trzech etapach Autor ujął w prostej formule przejścia od demokracji politycznej, poprzez społeczną, do ekonomicznej.

Tytuł rozdziału czwartego *Współczesne poszukiwania nowych form demokracji* zdradza, co stanowi jego zawartość. W nim Czytelnik znajdzie kompetentnie wyjaśnione współczesne koncepcje demokracji i demokratyzacji, poczynając od demokracji jako „formy życia” czy demokracji „obywatelskiej”, aż po pomysły implementowania w państwach skandynawskich powszechnie znanych modeli demokracji „deliberatywnej” czy demokracji „bepośredniej”. Jest to w moim przekonaniu bardzo ważny rozdział, w którym na szczególne uznanie zasługuje przybliżenie modelu demokracji obywatelskiej. Koncepcja Lennarta Lundquista, którą omawia Andrzej Kubka, nie jest bardzo popularna, a szkoda, gdyż jej autor zwraca uwagę na fundamentalne problemy, z którymi właśnie boryka się współczesny dominujący na świecie model demokracji. Podstawą koncepcji demokracji „obywatelskiej” jest uznanie zasady równowagi trzech systemów: społecznego, ekonomicznego i politycznego. System polityczny nie powinien więc przejmować roli i zadań dwóch pozostałych systemów, a naczelną cechą system ten charakteryzującą powinno być dbanie o równość jednostek. Demokratyzm w prezentowanym modelu to zgodność między normami, które określają instytucję, a tymi zachowaniami, na które te normy mają oddziaływać. Taka zależność powoduje, że instytucje mają możliwość przeobrażania się, podczas gdy same normy się nie zmieniają. W swoich analizach Lundquist zwraca uwagę na dwa aspekty: demokratyczne procedury w instytucjach oraz organizację instytucji, przy czym podkreśla jednocześnie, że nie można zrozumieć instytucji bez wiedzy o wartościach, które one reprezentują. Zdaniem propagatora tego

modelu, istnieją cztery wartości, które powinny charakteryzować demokratyczne procedury: otwartość, dyskusja, wzajemność i odpowiedzialność. Ich obrona, według Lundquista, jest obowiązkiem obywatelskim, a wyraźne zaangażowanie obywateli w politykę stanowi w gruncie rzeczy o istocie demokracji.

W strukturze pracy ostatni – piąty – rozdział poświęcony został skonfrontowaniu idei i reform neoliberalnego nurtu New Public Management z tradycjami demokracji norweskiej (*Idee i reformy New Public Management (NPM) a problemy demokracji*). Choć sama analiza NPM wymagałaby szerszego potraktowania, Andrzej Kubka zdołał w wystarczającym zakresie przybliżyć jej główne założenia, jednocześnie prezentując zagrożenia, jakie się z tym nurtem wiązały. Reformy NPM, jak oceniano w Norwegii, przyniosły negatywne skutki, między innymi fragmentację państwa, rozrost administracji i osłabienie kontroli politycznej sprawowanej przez centrum polityczne. Stąd część badaczy postulowała, aby zatrzymać lub zmodyfikować reformy NPM. W rezultacie recepcja wdrażania NPM w Norwegii napotkała opór, a państwo to stało się przykładem „zwlekającego reformatora” w tym zakresie. To potwierdziło, że w Skandynawii istotniejszy jest szerszy kontekst reformowania administracji publicznej, w którym podstawowe znaczenie mają czynniki związane z demokratyzmem politycznej reprezentacji ogółu obywateli.

Jak przystało na rzetelne opracowanie naukowe, książka zawiera zakończenie, w którym Autor zawarł kilka najważniejszych ustaleń i wyniki poczynionych analiz, jednak nie jest ono zbyt rozbudowane, co można potraktować jako pewien mankament. Jednocześnie wydaje się, że lapidarność ustaleń końcowych wynika z chęci unikania powtarzania wcześniej już prezentowanych w poszczególnych rozdziałach konstatacji. Zabieg ten jest tym bardziej zasadny, gdyż każdy wcześniejszy rozdział kończył się krótkim podsumowaniem, ułatwiającym Czytelnikowi syntetyczną rekapitulację najważniejszych stwierdzeń.

Po przedstawieniu w zasadzie samych zalet, jakie można przypisać książce Andrzeja Kubki, pozostaje zastanowić się, czy recenzowana publikacja ma w ogóle jakieś słabe strony. Odpowiedź na to pytanie jest niejednoznaczna. Z jednej strony, po pierwszej lekturze tekstu można odnieść wrażenie niekompletności wywodów i skupiania się tylko na wybranych dostępnych przykładach, głównie szwedzkich i norweskich. Brakuje wprost lepszego zegzemplifikowania modeli występujących w Danii. Z drugiej strony posłużenie się wybranymi przykładami jest odautorskie i nie może stanowić zarzutu jako takiego. Widocznie sam Autor uznał, że aby właściwie opisać modele, wystarczy skupić się tylko na wybranych wątkach. Dodatkowo słabszy odbiór tekstu i wrażenie selektywnego dobierania przykładów ulega eliminacji w trakcie kolejnych lektur tekstu. Można stwierdzić, że im częściej powraca się do wybranych fragmentów, tym dojrzałsze i bardziej kompletne w odbiorze staje się omawiane zagadnienie.

Konkludując, należy stwierdzić, że książka Andrzeja Kubki *Modele demokracji w Skandynawii* jest wartościowym, wnikliwym, rzetelnym oraz inspirowym

jącym do dalszych dyskusji i badań studium demokracji w tej części Europy i nie tylko. Dbałość z jednej strony o wszechstronność rozważań, a z drugiej strony o ich precyzyjność nadają pracy istotne walory poznawcze i chociaż Autor nie oparł swoich badań całościowo na materiale z wszystkich trzech wymienionych we wstępie pracy państw – Szwecji, Norwegii i Danii, to publikacja jest ważnym i potrzebnym opracowaniem, które z pewnością będzie niezwykle przydatne zarówno studentom, jak i badaczom zawodowo zajmującym się teorią demokracji i Skandynawią.

Robert Radek, dr, adiunkt w Zakładzie Systemów Politycznych Państw Wysoko Rozwiniętych Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół problemów funkcjonowania egzekutywy w tym zwłaszcza jakości i skuteczności jej działania, a także zjawiska tzw. rządów mniejszościowych w różnych państwach na świecie. Poza rozwijanym obecnie nurtem badawczym w kręgu zainteresowań znajdują się również zagadnienia lokalizmu i regionalizmu w jednoczącej się Europie, w tym zwłaszcza problematyka współpracy transgranicznej, a także różne aspekty funkcjonowania systemów politycznych. Autor dwóch monografii: *Znaczenie współpracy transgranicznej w rozwoju społeczności lokalnych i regionalnych polskiego pogranicza* (Katowice 2011); *System konstytucyjny Kanady* (Warszawa 2011) i wielu artykułów naukowych a także redaktor trzech prac zbiorowych.